

หัวข้อวิทยานิพนธ์	พลังชุมชนและการบูรณาการเพื่อเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษา ชุมชนพุทธ มุสลิม และอาข่าในประเทศไทย (Community Power and Integration for “Sufficiency Economy”: Cases of Buddhist, Muslim and Akha Communities in Thailand)
ชื่อผู้เขียน	นางสาวกนกรัตน์ ยศไกร (Miss Kanokrat Yossakrai)
แผนกวิชา/คณะ	โครงการปริญญาเอกสหวิทยาการ วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์	ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร. ชลธิรา สัตยวัธนา
ปีการศึกษา	2549

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกสหวิทยาการนี้เป็นการศึกษาสถาปัตยกรรม “เศรษฐกิจพอเพียง” ที่ดำรงอยู่มาช้านานในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมต่างกลุ่มวัฒนธรรมของประเทศไทย คำถามหลักในการวิจัย ได้แก่ 1) ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของชุมชนที่ศึกษา ระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน และระหว่างคนในชุมชนกับคนนอกชุมชน มีลักษณะเหมือนหรือต่างกันอย่างไร 2) “เศรษฐกิจชุมชน” “เศรษฐกิจพอเพียง” และ “เศรษฐกิจรัฐบาลทักษิณ” ในแต่ละชุมชน มีลักษณะเหมือนหรือต่างกันอย่างไร 3) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตและวัฒนธรรม “เศรษฐกิจพอเพียง” กับ แนวคิดและปฏิบัติการ “เศรษฐกิจรัฐบาลทักษิณ” ในแต่ละชุมชนมีลักษณะเหมือนหรือต่างกันอย่างไร

สนามวิจัยที่ใช้เป็นกรณีศึกษาได้แก่ บ้านใหม่สมบูรณ จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นชุมชนพุทธ, ชุมชนสะพานโยง จังหวัดสตูล ซึ่งเป็นชุมชนมุสลิม และบ้านป่าคาสุขใจ จังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นชุมชนอาข่า

ผลการศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของคนในชุมชนประกอบด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ผ่านวัฒนธรรมข้าวและชนบอื่น ๆ ส่วนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชาย พบว่า ในขณะที่ชุมชนมุสลิมและชุมชนอาข่ามีลักษณะชายเป็นใหญ่ ต่างกับชุมชนพุทธที่ศึกษา มีลักษณะทางสังคมระหว่างหญิงชายทั้งในส่วนที่ชายมีสถานภาพและบทบาทเหนือกว่าหญิง ในส่วนที่หญิงมีสถานภาพและบทบาทเหนือกว่าชาย และในส่วนที่หญิงและชายมีสถานภาพหรือบทบาทค่อนข้างทัดเทียมกัน ในบริบททางสังคมและกาลเทศะที่ต่าง ๆ กันไป

ส่วนลักษณะของผู้นำชุมชนทั้งสามชุมชนแตกต่างกัน ผู้นำชุมชนพุทธใช้วิธี “ทำให้ดู-อยู่ให้เห็น” ผู้นำชุมชนมุสลิมใช้วิธีการเสี้ยมสละ และช่วยเหลือคนยากจน ในขณะที่ผู้นำชุมชนอาข่าได้ใช้วิถีวัฒนธรรมดั้งเดิม คือ ความขยันหมั่นเพียร บากบั่นอดทน โดยการทำเป็นแบบอย่างให้กับชนรุ่นหลัง

นอกจากนี้ผู้นำชุมชนทั้งสามคนนิยาม “เศรษฐกิจพอเพียง” ต่างกันตามบริบทของตนเอง ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับคนนอกชุมชน พบว่ารัฐและกลไกของรัฐให้การสนับสนุนชุมชนพุทธเต็มที่ เนื่องจากพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย ชาวบ้านใช้วิธีการประนีประนอม ส่วนชุมชนมุสลิมนั้น เนื่องจากรัฐและกลไกของรัฐให้การสนับสนุนพอสมควร ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับรัฐเกิดจากประเด็นความไม่เป็นธรรม ความแตกต่างทางศาสนาและชาติพันธุ์ รวมทั้งวัฒนธรรม ชาวบ้านต่อต้านโดยใช้วิธีการประท้วงแบบสันติวิธีสำหรับบางเรื่องที่มีผลกระทบต่อชุมชนโดยรวม ส่วนชุมชนอาข่า นั้น รัฐไทยกีดกันให้เป็น “คนชายขอบ” ทำให้มีปัญหาเกี่ยวกับสถานภาพบุคคลและสิทธิชุมชนในที่ดินทำกิน ทั้งรัฐและสื่อมวลชนทั่วไปยกเว้นบางท่านบางฉบับ ได้สร้างภาพให้อาข่ากลายเป็น “ผู้ร้าย” ในสังคมประเทศไทย

ด้านความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับองค์กรพัฒนาเอกชน ทั้งสามชุมชนมีความแตกต่างกัน โดยชุมชนอาข่ามีความสัมพันธ์ที่ดีกับองค์กรพัฒนาเอกชน รองลงมาเป็นชุมชนมุสลิมที่ได้รับ “ซากาด” จากองค์กรพัฒนาเอกชน จากต่างประเทศ ชุมชนพุทธมีความสัมพันธ์กับองค์กรพัฒนาเอกชนน้อย ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับองค์กรศาสนาอื่น พบว่า ชุมชนอาข่าเกิดความขัดแย้งระหว่างคนที่เปลี่ยนเป็นศาสนาอื่น กับคนที่ยังนับถือศาสนาเดิมมากขึ้นเรื่อย ๆ ในขณะที่อีกสองชุมชนยังไม่พบความขัดแย้งที่มีนัยยะสำคัญ สำหรับประเด็นการสร้างสรรคชนบทใหม่เกี่ยวกับเศรษฐกิจที่ภาครัฐในอดีตรวมทั้งรัฐบาลทักษิณชี้้นำและแทรกแซง พบว่าในชุมชนพุทธและมุสลิม แม้รัฐจะสนับสนุนให้ปลูกพืชเชิงเดี่ยว แต่ชาวบ้านมีการทำนาไว้บริโภคเอง ชุมชนอาข่าจำเป็นต้องปรับวิถีการผลิตจากการทำไร่หมุนเวียน เป็นเกษตรไร่นาสวนผสม แต่ยังคงพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีการผลิตข้าวแบบดั้งเดิมไว้

ต่อประเด็นทางด้านเศรษฐกิจ ได้พบว่าในแต่ละชุมชนที่ศึกษา เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่าง “เศรษฐกิจชุมชน”, “เศรษฐกิจพอเพียง” และ “เศรษฐกิจรัฐบาลทักษิณ” ตลอดเวลานอกจากนี้ยังพบว่าทั้งสามชุมชนมี คุณลักษณะของความเป็น “เศรษฐกิจพอเพียง” ที่มีจุดเด่นและจุดรองต่างกัน โดยชุมชนอาข่ามีจุดเด่นเรื่องความพอประมาณและมีเหตุผล ชุมชนมุสลิมมีจุดเด่นเรื่องการมีคุณธรรมและการมีความรู้ ส่วนชุมชนพุทธแม้พบว่ามีคุณธรรมอยู่ในระดับปานกลางแต่ก็อาจพัฒนาได้ เพราะชาวบ้านมีจิตสำนึกชุมชนร่วมกันสูง นอกจากนี้ชุมชนพุทธและชุมชนมุสลิมมีภูมิปัญญาทางกายภาพอยู่ในระดับปานกลางถึงน้อย เนื่องจากได้รับอิทธิพลจาก

กระแสทุนนิยมและผลกระทบจากลัทธิบริโภคนิยม แต่ชุมชนอาข่ามีภูมิปัญญาทางกายภาพมาก ทว่าภูมิปัญญาต่อลัทธิบริโภคนิยมยังน้อย แม้ว่าจะระดับคุณธรรมในจิตใจยังมีสูงก็ตาม

ด้าน “เศรษฐกิจรัฐบาลทักษิณ” พบว่า ทั้งสามชุมชนมีความเห็นต่อนโยบายรากหญ้าที่สำคัญ ได้แก่ นโยบาย “กองทุนหมู่บ้าน” และ “สามสิบบาทรักษาทุกโรค” ในระดับต่างกัน ตั้งแต่มาจนกระทั่งไม่เห็นประโยชน์ ภาพตัวแทนแนวทาง “เศรษฐกิจรัฐบาลทักษิณ” ส่งผลต่อผู้นำชุมชนบางชุมชนในแง่การใช้ความเสี่ยงและการให้ความสำคัญกับเงินมากขึ้น ในด้านปฏิสัมพันธ์ระหว่างแนวทาง “เศรษฐกิจพอเพียง” และ “เศรษฐกิจรัฐบาลทักษิณ” พบว่าในชุมชนพุทธมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยยะสำคัญ ต่างกับอีกสองชุมชนที่ยังไม่พบการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน เนื่องจากอยู่ในระยะเปลี่ยนผ่าน ที่มีแรงกระทบจากภายนอกไม่เท่าเทียมกัน

สรุปภาพความเสี่ยงจากอดีตที่ทั้งสามชุมชนมีฐานความพอเพียงแบบดั้งเดิม มาสู่ปัจจุบันที่ฐานความพอเพียงได้ปะทะกับระบอบทุนนิยม และ “เศรษฐกิจรัฐบาลทักษิณ” ทำให้เกิดความเสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงจากฐานความพอเพียงแบบมีเหตุผลและรอบคอบ มาสู่ฐาน “เศรษฐกิจรัฐบาลทักษิณ” ผ่านภาพตัวแทนแนวคิดและแนวทางปฏิบัติแบบกล้าเสี่ยง และ การให้ความสำคัญกับเงินมากกว่าคุณธรรม มีวิธีการบริโภคที่ฟุ่มเฟือย ส่วนฐานความพอเพียงที่ถูกระบอบทุนนิยมกระทำมาหลายปี ซึ่งไม่อาจฟื้นกลับคืนได้อีกคือ ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับชาติ สำหรับการเสริมสร้างฐานความพอเพียงในอนาคต ภารกิจหลัก คือ การฟื้นฟูฐานความพอเพียง โดยในระดับชาติต้องสนับสนุนการขับเคลื่อนความพอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน ด้วยเครือข่ายสามเส้าของการพัฒนา ได้แก่ ภาครัฐ ภาคประชาชน และภาคเอกชน จากการศึกษาในระดับนานาชาติต้องพบกับปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง เป็นผลให้มีการเสนอทางเลือกใหม่ให้ประชาสังคมของโลก ต้องปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่จากระบอบทุนนิยม มาสู่กระบวนทัศน์ “เศรษฐกิจพอเพียง” อันเป็น “เศรษฐกิจเพื่อชีวิต” โดยบูรณาการจากโลกทัศน์และวิถีชีวิตที่เน้นวัตถุ มาสู่โลกทัศน์ที่เน้นการพัฒนาระดับจิต ให้รู้จักพอเพียง มีเหตุผล รู้ประมาณ ด้วยพหุปัญญาแห่งการรู้เท่าทันปัญหาของโลกที่กำลังเผชิญวิกฤตบนฐานคิด “เศรษฐกิจพอเพียง” ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของพหุชาติพันธุ์ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และความแตกต่างทางชนชั้นและชั้นชนต่าง ๆ ให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสมานฉันท์ อันอาจเป็นหนทางเดียวที่จะทำให้มนุษยชาติอยู่เย็นเป็นสุขได้ ข้อค้นพบจากการวิจัยกรณีศึกษาทั้งสามพื้นที่และข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นแนวทางที่สอดคล้องกลมกลืนกับแนวพระราชดำริ “เศรษฐกิจพอเพียง” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ องค์พระประมุขสูงสุดของประเทศไทย.